

LIETUVIŲ ŽEMĖS DEIVĖS VARDAI

NIJOLĖ LAURINKIENĖ

Straipsnio objektas – lietuvių žemės deivės, paprastai vadintos Žemyna, nominacijos.

Darbo tikslas – apžvelgti tautosakoje ir istorijos šaltiniuose užfiksuotus žemės deivės vardus, paaiškinti jų etimologiją ir prasmę mitopoetinės pasaulėžiūros kontekste, taip pat atskleisti tų vardų kūrimo logiką.

Tyrimo metodai – analitinis, lyginamasis.

Žodžiai raktai: Žemyna, žemės deivė, teonimas (dievavardis), etimologija.

Lietuvių žemės deivės vardai, paliudyti žodinės tradicijos ir rašytinių šaltinių, lig šiolei specialiai beveik nebuvo tirti. Šiek tiek dėmesio susilaukė pagrindinis dievybės vardas – *Žemyna*: apie jo etimologiją rašyta lietuvių kalbininko Prano Skardžiaus straipsnyje „Lietuvių mitologiniai vardai“ (1954), skirtame seniesiems lietuvių teonimams (LM 3 99). Vokiečių lingvistas, indoeuropeistas Augustas Schleicheris dar XIX a. viduryje paskelbtame straipsnyje „Lietuvių dievų vardai“ (*Litauische Götternamen*, 1853) yra komentavęs dievavardžio *Javinė*, sietino su aptariama deive, darybą (LM 1 235). Žinomas germanų mitologijos ir papročių tyrėjas Wilhelmas Mannhardtas šaltinių rinktinėje „Lietuvių-prūsų mitologija“ (*Letto-Preussische Götterlehre*, 1936) eksplikavo *Krūminės* (*Kruminie Pradziu Warpu*), tikriausiai identifiкуotinos ir Žemyna, vardo prasmę ir kilmę (LM 1 280). Čia svarstomų vardų kategorijai skirtina *Rugių boba*, kaip „javų mitinė būtybė“ nagrinėta folkloristo, etnografo Zenono Slaviūno studijoje „Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose“ (1947), gretinant ją su taip pat ar panašiai vadintomis germanų ir kitų tautų mitinėmis figūromis (LM 3 46–47). Tačiau nė vienas šių autorių nekėlė klausimo apie Žemynos vardo pakaitalus, o ir apie Javinę, Rugių bobą ir Krūminę rašė nesiedami jų su Žemyna. Tik Algirdas Julius Greimas pateikė minčių apie Rugių bobos glaudų ryšį su Javine (Greimas 1990: 485). Todėl apžvelgti, remiantis atidžia minėtų šaltinių analize, žemės deivės vardus, kurių ne vieną pirmučiausia reikia atpažinti kaip šios dievybės įvardijimą ir tik paskui komentuoti jo kilmę, prasmę, kūrimo logiką mitopoetinėje mąstysenoje, būtų tikrai aktualu. Toks ir būtų šio straipsnio

tikslas. Dievavardžiuose neretai užkoduojama vienos ar kitos dievybės kondensuota koncepcija, įvardijamas esminis su juo susijęs mitinio pasaulio vaizdinys ar koks nors tos dievybės funkcijas išduodantis atributas. Žemės deivės vardų analizė galėtų įnešti šviesos, rekonstruojant šios deivės sampratą, jos archajinį įsivaizdavimą.

Žemyna

Dievavardis *Žemyna*, pirmą kartą užregistruotas Jono Lasickio apie 1582 m. (*Zemina*, BRMŠ 2 582, 595), vėlesniuose XVI–XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose varijuoja nežymiai: *žemina* (M. Daukša, BRMŠ 2 655), *Zemyne* (D. Kleinas, BRMŠ 3 51), *zemyne* (*Lexicon Lithuanicum*, XVII a. vidurys, BRMŠ 3 76), *Žemyne* (F. Pretorijus Vyresnysis, BRMŠ 3 94), *Zemyna*, *Zemyne*, *Zemynele*, *Zeminelen*, *Zemynylena* (M. Pretorijus, BRMŠ 3 147), *Žemýne* (J. Brodovskis, BRMŠ 4 23), *Zemyñe* (Krauzės vokiečių–lietuvių kalbų žodynas, XVIII a. pirmoji pusė, BRMŠ 4 36), *Žiémína* (P. Ruigys, BRMŠ 4 43). Tad aptariamo dievavardžio vyraujančios formos, fiksuojamos ankstyvuosiuose rašytiniuose veikaluose, būtų šios: *Zemina*, *Zemyne*, *Zemyna*, *Žiémína*. Itin mėgstamos, dažnos BRM šaltiniuose ir tautosakoje – maži- binės lytys: *Zemynele*, *Zeminelen*, *Žemynėlė*. Retesnis dievavardžio vartojimo atvejis aptinkamas ispanų jėzuito Jokūbo Ledesmos katekizme (1605 m. vertimas). Čia pavartota daugiskaitos forma *žeminas*, kalbant apie lietuvių senojo tikėjimo objektus. Esą, pasak autoriaus, lietuviai meldžia ugnį, gyvates, žalčius, žemynas, deives, perkūnus, medžius *elkus* (BRMŠ 3 452).

Žemyna šventos, mitologizuotos žemės reikšme arba kaip teonimas aptinkamas ir gana vėlyvuose šaltiniuose – XIX–XX a. užrašytoje tautosakoje, taip pat šnekamosios kalbos pavyzdžiuose: „Ar neprisiskirs siera žemyna, ar neprisilinks niemios lentelės“; „Kad tave šventa žemyna prarytų!“; „Kaip tokį velnią šventa žemyna nešioja!“; „Motina žemyna mus šeria“ (LKŽe: žemyna)¹.

Žemynos etimologija nesudėtinga. Vardo šaknis *žem-* sietina su bendrinium žodžiu *žemė*, kurio giminiški atitikmenys išplitę visame baltų kalbų areale: senovės prūsų kalba *same* ‘žemė’ (vokiečių–prūsų kalbų Elbingo žodynelis, XIV a. pradžia; cit. iš Mažiulis 1981: 15, 328), latvių *zeme* ‘žemė’. Prie šios šaknies šlietina ir rusų, baltarusių, ukrainiečių *земля*, lenkų *ziemia*, čekų *země*, bulgarų *земя*, slovėnų *zemlja*. Nagrinėjant iki šių dienų išlikusią ir tebevartojamą lytį *Žemyna*, atrodytų, kad jis išvestas prie daiktavardinės šaknies *žem-* pridėjus priesagą *-yna* (plg. *šeimyna*, *lentyna*). Tačiau ankstyvesnės rašytiniuose šaltiniuose užfiksuotos vardo formos (*Zemina*, *Žiémína*) leistų spėti, kad teonimas kilęs iš būdvardžio su priesaga *-inė*. Pasak Prano Skardžiaus, *Žemyna* „iš pradžios yra buvusi priklausomybinis būdvardis, būtent **Žemyna* „žeminė, žemės (sc. deivė)“ (LM 3 99). Tuo atveju pirminė rekonstruotina vardo forma būtų ne *Že-*

¹ Šįmet rugsėjo 21 dieną teko bendrauti su Senujų Druskininkų (dab. Baltarusijoje, Varanavo r.) kaimo buvusiomis gyventojomis, 83 metų Elena Meciūniene-Šimelionyte ir Maryte Šimelionyte, apie 60 metų amžiaus, dabar jau atsikėlusiomis į Vilniaus rajoną. Moterys teigė, kad jų tėvai labai gerbę *Žemyną*, ją vadinę *Žamyna mocina* ir neretai vartodavę šitokią posakį: *Žamyna mocina mieliausioji!*

myna, o *Žeminė*. Bendrinis žodis *žeminė*, su kuriuo gali būti siejamas teonimas (ypač jo formos *Zemina*, *Žiémina*), iš tiesų matyt, traktuotinas kaip būdvardis, pažymintis, žymintis objekto tam tikrą kokybę – žemiškumą, priklausymą žemei. Pažymėtina, kad ir kitomis reikšmėmis vartojamas bendrinis žodis *žeminė* gali virsti daiktavardžiu, pavyzdžiui, *žeminė* ‘būstas žemėje’ arba ‘žemuogė, braškė’ (LKŽ XX 345–346).

Žemyna taip pat gali būti vartojama ne tik kaip dievavardis, bet ir kaip bendrinis žodis, reiškiantis ‘žemė’: „*Žemyna guli nearta*“; „*Vištos viralus žemynon suvarė, nieko neliko*“; „*Kap trenkė perkūnas, net žemyna sudrebėjo*“; „*Kad aš vaistų neimtau, seniai būtau žemynoj*“; „*Giedam, net žemyna dreba*“; „*Pajuodę [rogės] kap žemyna juodžiausia*“; „*Žemynos buvo daug, ale bloga*“; „*Žemyna te jo menka, anas praskydęs i praskydęs*“; „*Mokesčiai dideli, žemyna bloga*“ (LKŽe: *žemyna*); *Gyvate gyvate, lišk tu in žemyną, o aš eisiu sau!* LUŠ 361, užrašyta 1996 m. Žižmų k., Šalčininkų r. iš Liudvigios Šilabritienės-Lukoševičiūtės, 86 m. Užkalbėjimuose *žemyna* gali šlietis prie žodžio *žemė* kaip jo sinonimas, abu drauge sudarydami tautologinį junginį: *Žeme žemyna, bloga blogybe, gėris man, blogis tau* LUŠ 1384, užrašyta 1998 m. Daubariškės k., Ignalinos r. iš Monikos Mačiulienės, 93 m.; *Žeme žemyna, pasiimk blogybe, atiduok gėrybę* LUŠ 1132, užrašyta 1998 m. Šiūlėnų k., Ignalinos r. iš Salomėjos Bukauskienės, 86 m.

Žeminykė (*Žemininkė)

Vėlyvą žodinę tradiciją atspindinčioje vienoje maldelėje aptinkama dievavardžio lytis – *Žeminykė*. Rudenį prieš žiemkenčių sėją Akvieriškės piliakalnio papėdėje (Švenčionių r., Strūnaičio sen.) būdavo atliekamos tam tikros apeigos ir sakoma maldelė *Žeminykei*:

Seniai sakydavo, kad jei nori, kad būtų geras rugių derlius, reikia rudenį prieš sėją piliakalnio papėdėje pabarstyti grūdų duonos trupinių. Viską apšlakstyti raugiene (gira). Šlaks-tant reikia kalbėti: „*Motina Žeminyke, kaip buvai, taip ir būk. Augink šiaudelius, nokink grūdelius*“ <...> (Karmonas 2000: 371, užrašyta 1956 m. iš Broniaus Maslianiko, 43 m.).

Maldelė buvo paskelbta Antano Karmono knygoje „Istorijos mišlės: (Šiaurės Rytų Lietuva)“, kurioje pateikiama tautosaka vertintina gana kritiškai, nes čia esama autoriaus kūrybos elementų, įterptamų į folklorinius kūrinius. Cituotos maldelės pirmasis sakinytis asocijuojasi su tam tikro turinio užkalbėjimais. Juose, panašiai kaip kad šioje maldelėje, kreipiamasi į gyvatę (tai yra tos pačios šaknies žodžiais ir vartojant bemaž tą pačią formulę), pavyzdžiui: *Žemenele metelele (žemeleli, meteleli), kur buvai, tį būk! (12 kartu)* LUŠ 1076; *Žeme žemybe, Dieva galybe, iš kur atajai, Ti nuveik!* LUŠ 1070, žr. ir 1071–1075. Dėl to lieka šiokia tokia abejonė dėl aptariamų maldelės autentiškumo. Tačiau tai nepaneigia dievavardžio lyties *Žeminykė* egzistavimo galimybės.

Maldelėje pavartota vardo forma *Žeminykė* yra išvesta iš šaknies *žemin-*, pridėjus prie jos priesagą *-yk-* su galūne *-ė*. Šnekamojoje kalboje priesaga *-inink-* neretai su-

trumpinama, supaprastinama, išverčiama į -yk-, pavyzdžiui, *darbininkas* įgyja formą *darbinykas*, *vaistininkas* – *vaistinykas* ir kt. (žr. LKŽe: darbininkas; vaistininkas). Remdamiesi tokiomis formų kitimo faktais, *Žeminykę* atkurtume į *Žemininkę*. Teonimo lytį *Žeminykė*, o ir rekonstruojamą – *Žemininkė* galėtume sieti su lietuvių dievybės vardu *Žemininkas* (*Ziemiennik*, M. Strijkovskis, BRMŠ 2 512, 546; *Zemenikas*, M. Pretorijus, BRMŠ 3 147, 260). *Žemininkas* – žemės dievas, tikriausiai tapatus *Žemėpačiui* (žr. BRMŠ 3 147, 260).

Žemelė

Matas Pretorijus pavadina *Žemyną* ir tiesiog *Žemele*, vardydamas senovės prūsų „žemės dievus“, tarp kurių ji minima: *Zemyne, oder auch Zemele* BRMŠ 3 121, 239. Tai akivaizdžiai patvirtina deivės tapatumą žemei. Jau ir iš to galima spręsti, kad žemė mitopoetinėje pasaulėžiūroje tampa aukščiausio lygio vertybe – sudievinta realija, sakralia materija, tai yra pačia dievybe.

Vardas *Žemelė* (*Zemele*) asocijuojasi su trakų-frygų kilmės mitinės būtybės (vėliau perimtos graikų) Semelės (*Σεμέλη*), Tėbų karaliaus Kadmo ir Harmonijos dukros, vardu. Manoma, kad trakų-frygų ji galėjo būti laikoma žemės dievybe (MHM 2 424). Frygų žodis *ζεμέλω*, reiškiantis ‘žemė’, etimologiškai susijęs su indoeuropiečių žemės pavadinimu, tyrėjų pagrįstai gretinamas, be atitinkamų slavų ir kitų kalbų giminiškų lyčių, su lietuvių žodžiais *žemė* ir *Žemyna* (Nilsson 1941: 535, 566; Фасмер 1967: 93; Toporov 2000: 259). Galėtume konstatuoti, kad *Žemelės* ir *Žemynos* vardams giminiška žemės dievybės nominacija kadaise galėjo gyvuoti ir Europos pietryčiuose bei Mažojoje Azijoje².

Žemeliukė (*Zamolukse*)

Dar vienas M. Pretorijaus pateikiamas kalbamos deivės vardas – *Zamolukse*. Jis pavartotas tokia kontekste:

Gestaltshahm / die Meinung der alten Gethen, die, wie hier angeführet, bey demjetzigen-Pöffel in Zamai-/ten, Nadraven, Zalavonien, Liettauen etc. etc. noch im Schwange gehet, da Sie da vor halten, ob / müssen die jenigen, so da sterben der Zamolukse d. i. der Erd-göttin dienen <...>.

Panašios nuomonės laikėsi senieji getai, ir ji, kaip čia nurodau, paplitusi tarp paprastų žmonelių *Žemaitijoje*, *Nadruvoje*, *Skalvoje*, *Lietuvoje* ir t. t., – ir jie mano, jog tie, kurie numiršta, tarnauja *Zamolukse*, t. y. žemės deivei <...> (P 2 168, 169; žr. ir BRMŠ 3 107, 228).

² Kaip žinoma, trakai-frygai kadaise gyveno Juodosios jūros vakarinėse ir iš dalies šiaurinėse pakrantėse. II tūkstantmetyje pr. Kr. jie patraukė į pietus ir įsikūrė tarp Dunojaus ir Marmuro bei Egėjo jūrų (dab. Bulgarijoje) ir Mažojoje Azijoje (Mažiulis 1979: 34). Graikų mitologinėje tradicijoje *Semelė* vaizduojama kaip Dzeuso mylimoji, turėjusi nuo jo sūnų – dievą Dionisą (Hes. Teog. 940–942, 975–978; Paus II. 37.5).

Zamolukse čia yra moteriška dievybė – *die Erd-göttin*. Tame pat veikalo skyriuje prieš pateiktą teiginį apie šią deivę autorius kalba apie *Ziameluks* – vyrišką dievybę:

Ziameluks ist bey den heutigen Preussen, Nadravern, Zalavavoniern, Zamaitern, Lietau-/en noch so viel alß ein Herr oder Gott der Erden und derer, die in der Erde begraben worden <...>.

Ziameluks prūsams, nadruviams, skalviams ir žemaičiams, [taip pat] Lietuvoje dar ir šandien reiškia žemės poną ar dievą ir tų, kurie laidojami žemėje <...> (P 2 168–169).

Taigi deivės vardas *Zamolukse* beveik sutampa su M. Pretorijaus ne kartą veikale minėtu žemės ir mirusiųjų dievo vardu Žemeliuku (*Zemelukas, Zemelukks, Zemelukkeij* BRMŠ 3 147, 260; *Zemelukztis* BRMŠ 3 142, 256; *Semeluksztis* BRMŠ 3 121, 239). Šių dievų valdymo sfera ir funkcijos taip pat, galima teigti, tokios pačios: ir Žemyna, tai yra *Zamolukse*, ir Žemeliukas (*Ziameluks*) – žemės ir mirusiųjų pasaulio dievybės, tik Žemynos dieviškosios veiklos sfera tuo neapsiribojo³. Vis dėlto vardas *Ziameluks* labiau taikomas vyriškai dievybei pavadinti. Tačiau tai, kad Žemyna ir Žemeliukas galėjo būti pavadinti beveik vienodai, rodo šių dievybių artimą santykį viešpatavimo plotmės požiūriu.

Žemės pati

Žemyna, kaip liudija keletas BRM šaltinių, būdavo pristatoma kaip Žemės pati (*Žemės patti* – F. Pretorijus Vyresnysis, BRMŠ 3 93; *Žemes Patti* – J. Brodovskis, BRMŠ 4 22; *Žėmpati* – P. Ruigys, BRMŠ 4 43; *Žempatti* – K. G. Milkus, BRMŠ 4 82).

Greta Žemės pačios tarp chtoninių dievų žinomas ir Žemės pats, tai yra dievas, vardu Žemėpatis (*Zemepatys, Zemepattys, Zempattys, Zempopotys*). Tai – Žemynos partneris, pasak M. Pretorijaus, jos brolis (*Die Zemynele <...> wird gehalten vor des Zemepatys Schwester <...>* BRMŠ 3 147, 260). M. Pretorijaus veikale ne kartą šie dievavardžiai minimi šalimais: *Zemepattys, Zemyne* BRMŠ 3 121, 239, žr. taip pat 147, 260, 197, 300. Žemės pati, arba Žempati, ir Žemėpatis – žemės dievybių pora, kuriai atstovauja moteriškos ir vyriškos lyties dievybės.

Kaip žinoma, lietuvių kalboje *pats* ir *pati* gali eiti ne tik įvardžiu („Penkios seselės, aš pati šešta“, LKŽe: *pats*), bet ir daiktavardžiu, reikšdamas vyrą, sutuoktinį ar žmoną, sutuoktinę („Pats duonos uždirba, pati valgyti išverda, apskalbiam“, LKŽe: *pats*). Užregistruota ir forma *patis, paties*: – *Patie mano, Širdžiau mano, Parėjęs kūlęs, Pagirk mane!* JLD 495. Kitose kalbose giminiškos šaknies žodžiai turi panašias reikšmes: latvių *pats* ‘vyras, šeimnininkas’, *pati* ‘šeimininkė’, vedų *pátih* ‘ponas, sutuoktinis’, graikų *πόσις* ‘sutuoktinis’.

Sandą *-patis* turi daugybė baltų dievų (Dimstipatis, lietuvių namų ir ugnies dievas, Rauguzemapatis, lietuvių raugo dievas, Laukpatis, lietuvių dirbamos žemės,

³ M. Pretorijus viename savo veikalo tekste, regis, tapatina Žemeliuką su Žemėpačiu ir Žemininku (BRMŠ 3 147, 260), kitur pristato jį kaip autonomišką dievą (BRMŠ 3 239).

pasėlių dievybė, Vėjopatis, lietuvių vėjo dievas). Kai kurie iš jų, pirmiausia – Žemėpatis, galėję turėti Dievo tėvo prasmę. Greta Dievo tėvo tipo dievybės, kaip atspindi senovės prūsų ir lietuvių mitologijos faktai, galėjo būti ir Motinos tipo dievybė – Deivė motina. Šiuo atveju Žemėpatis ir Žemės pati (Žemyna) sudaro žemės dievų, chtoninio universumo dieviškųjų patronų porą, reflektuodami realiai gyvavusį modelį socialinėje srityje.

Javinė

Teonimas *Javinė* rodo Žemynos neatsiejamą ryšį su javais. Šis vardas paliudytas XVII a. rašytinių šaltinių.

Frydrichas Pretorijus Vyresnysis vokiečių–lietuvių kalbų žodyno rankraštyje (apie 1680 m.) prie vardo *Žemyne* (kaip *Ceres* analogo), be *Žemės patti*, įrašo *Jawū Deiwē: Ceres. Žemyne, és. F. Jawū Deiwē. Žemės patti* BRMŠ 3 93.

Jokūbas Brodovskis savo žodyne yra užfiksavęs dievavardį *Jawinne: Göttin des Getrējdes. Jawinne* 'Javų deivė. Javinė' (BRMŠ 4 29). Kitoje veikalo vietoje šis autorius kaip javų deivę (*Göttin des Getrējds*) prezentuoja, be Javinės, ir Žemyną: *Ceres. Žemyna. Žemes pati. Göttin des Getrējds* BRMŠ 4 29. Tad pirmiau minėtieji F. Pretorijaus Vyresniojo duomenys, taip pat J. Brodovskio pateikti faktai teikia pagrindą nedvejojant konstatuoti, kad Javinė – vienas Žemynos vardų ar epitetas.

A. Schleicheris teonimą *Jawinē* aiškina siedamas jį su *javo* sąvoka: „*Javas* yra „javo grūdas“, dgs. *javai*; iš čia išvestas įprastos darybos būdvardis: *javinis* – „kas susijęs su javais, javų“; šio būdvardžio moteriškosios giminės forma *javinė*, vartojama kaip daiktavardis (anksčiau pridėdant *dėvāitē* „dievaitė“), reiškė „javų deivė“ (LM 1 235). Apie Javinės santykį su Žemyna čia nekalbama.

Hermanno Usenerio apie kalbamąją deivę tik tiek teuzsiminama: „*Javinē* „javų deivė“ (LM 1 427).

A. J. Greimas Javinę identifiko su Rugių boba: „1827 m. Voigto paliudyta *Javinē* niekuo nesiskiria nuo *Rugių Bobos*“ (Greimas 1990: 485). Pritardami šiai pozicijai galėtume teigti, kad Javinė, kuri esanti Žemynos vienas įvardijimų, iš tiesų tapati Rugių bobai. Javų globa buvusi viena pagrindinių Žemynos funkcijų. Tai atsispindi šiai deivei skirtose religinėse apeigose per javų sėją, jų žydėjimą ir rugiapjūtę. Tad manytume, kad Javinė, Rugių boba ir Žemyna – toji pati mitinė figūra, tik skirtingai vadinama.

Rugių boba

Rugių boba – tai rugiapjūtės apeigų mitinė realija. Ja paprastai vadintas paskutinis nupjautų rugių pėdas: „Boba“ – paskutinis supjautas rugių ar kviečių pėdas“ (Veiveriai, BlŽ 178/2784); „Jonui šiemet liko boba nusikirsti, jis kitamet bus jau vedęs“ (LKŽe: boba). Kartais „boba“ vadinta guba – keli surišti pėdai: „Žemaičiuose

pirmiausia vienas žmogus, pastatęs pėdų drūtgalius ant rugienų, laibgalius suglaudžia; kitas atnešęs pristato vieną ar du pėdus ir jų visų (3 ar 4) suriša viršūnes. Tai vadinamoji „boba“ (Raseinių v.) <...>“ (MT 8 110). Taigi Rugių boba – paskutinių rugių pėdas ar iš kelių pėdų pastatyta guba. Religinės simbolikos požiūriu ši realija aiškintina kaip rugių derliaus reprezentantas, įsivaizduotas kaip moteriškos lyties antropomorfinis asmuo.

Kalbininkas Frydrichas Kuršaitis, kilęs iš Mažosios Lietuvos (Pakalnės aps.), savo sudarytame vokiečių–lietuvių kalbų žodyne Rugių bobą yra interpretavęs kaip sėjos deivę: *die Saatgöttin* (Kurschat 1874: 140). Pabrėžtina tai, kad jis, pasižymėjęs kaip patikimos medžiagos fiksuotojas, vienintelis šią būtybę traktavo ne kaip „žemesniosios mitologijos“ figūrą, ne kaip dvasią ar demoną, o kaip deivę. Konkrečiau F. Kuršaitis tos deivės neįvardijęs, tačiau jis nurodė deivės ryšį su sėja, o šioji agrarinės veiklos sfera dažniausiai kaip tik ir priklausiusi Žemynai. Sėjos metu senovės prūsų palikuonių atlikinėtos vadinamosios žemynėliavimo, tai yra Žemynos pagerbimo alaus nuliejimu, apeigos (BRMŠ 3 180, 286). Be viso to, pats Rugių bobos kontekstas rugiapjūtės papročiuose ir tikėjimuose, demonstruojantis šios mitinės figūros ryškų vaidmenį, įsivaizduotą jos numinozinę galią javų dorojimo akcijoje, suvoktoje religiniu aspektu, teikia pagrindą ją sieti su Žemyna. Primintina, kad apie Rugių bobos ryšį su Žemės kultu yra samprotavęs ir A. J. Greimas: „Susilpnėjus Žemės Meldžiamos kultui, Rugių boba atlieka, bent iš dalies, kaip metonimas, jos turėtas funkcijas“ (Greimas 1990: 485)⁴.

Kitose tautose Rugių bobos atitikmuo galėjo būti vadinamas Rugių motina. Tai – latvių *Rudzu māte*: *Rudzos mājō Rudzu māte; bērni dienvidū nedrīkst iet gar rudzu lauku, lai Rudzu māte tos rudzos neievilktu* (Jelgava, LTT 3 25976) ‘Rugiuose gyvena Rugių motė; vaikai nedrįsta vidudienį eiti per rugių lauką, kad Rugių motė į tuos rugius neįvilktų’. Plg. su lietuvių panašiais posakiais: „Paskutiniuose javuose sėdi „boba“ (Šiaudinė-Šak., BlŽ 177/2780); „Mažą vaiką moterys kibina ir sako: – Rugių boba, rugių boba!“ (LKŽe: rugys)⁵.

Vokietijoje Rugių ar Javų motina vadinta *die Roggenmutter, Kornmutter*; ji, kaip tikėta, gyvenanti rugiuose. Kaip ir Latvijoje, šia motina būdavo bauginami vaikai: *Kinder sollen nicht ins Kornfeld gehen, da sitzt die Kornmutter, Roggenmutter, Roggenmuhme drin* ‘Vaikams negalima eiti į javų lauką, nes ten sėdi Javų Motina, Rugių Motina, Rugių Teta’, – tokio tipo posakiai, kaip išpėjimai vaikams, Vokietijoje plačiai žinomi (Mannhardt 1865: 31). Vokietijoje grūdinės kultūros buvo siejamos su Javų motinos mitiniu vaizdiniu: valstiečių tikėta, kad pasėliai auga Javų motinos dėka (Фрэзер 2006: 520–521). Šioji vokiečių Javų motina, matyt, yra kažkokios deivės vaizdinio atšvaitas. Yra žinoma, kad graikų žemdirbystės deivė Demetra, kurios

⁴ Su paskutiniu javų pėdu mėginta sieti ir prūsų derlingumo dievybę Kurką (*Curche*; pirma kartą paliudytas 1249 m., BRMŠ 1 238, 240). Pasak A. Brücknerio, Kurkas ir latvių „laukų ir javų“ dievas Ceroklis atitinkąs „kitų Europos tautų „javų“ bobas, senius, vilkus, kiaules, ožkas ir t. t. arba laimės pėdus ir pan., t. y. javų demonus, nuo kurių priklauso derlingumas ir kurie slepiasi lauko kampe, po akmeniu arba paskutiniame pėde, iškilmingai nupjautame, išpuoštame ir šventiškai nešiojamame“ (LM 1 478).

⁵ Apie Gervėčius mitinė rugiuose gyvenanti būtybė vadinta *rugine ragana* (LKŽe: ragana).

analogu laikytina Žemyna, senuosiuose kultuose suvokta būtent kaip Javų motina (Nilsson 1995: 312).

Slavų tautose mitinė rugių būtybė, tai yra paskutinis pėdas, vadintas: rusų – *баба*, (Pskovo apyl.), baltarusių – *баба, дзед* (СД 2 196; БМ 475), bulgarų – *жътварка-царка, жътварска мома* ‘pjavėja-karalienė’, ‘rugiapjūtės mergina’ (СД 3 451). Kašubai su „rugių motina“, „rugių boba“ siejo pirmąsias rugių varpas. Pirmas nu-pjautas varpas šeimnininkas mesdavo į lauko vidurį, skirdamas jas vadinamajai *žėtnō mac, žėtnō baba*, tai yra rugių motinai, rugių bobai (СД 2 553).

Pateiktosios kitų tautų mitologinių tradicijų paralelės rodo, kad Rugių boba ir Rugių motina – tai toji pati mitinė esybė, būnanti javų lauke ir lemianti jų derlių. Pjaunant javus, ji susitelkdavusi paskutiniuose jų pluoštuose – paskutiniame pėde, su kuriuo būdavo atliekama daug religinių ceremonijų. Kaip numenas, kaip kažkas sakralaus, kuriame glūdinti *mysterium tremendum*, ji keldavusi religinį jaudulį – nerimą ir baimę. Ne visose tautose žemės ir javų deivė yra taip gerai užsikonservavusi, kaip kad baltų tradicijoje, todėl Rugių boba ar Rugių motina čia neretai traktuotos kaip savarankiškos mitinės esybės – kaip rugių dvasia ar demonas (Mannhardt 1875: 609–614; Фрэзер 2006: 520–536; žr. taip pat BIŽ 184). Lietuvių neblogai išlikusi chtoninė mitologija ir ypač jos svarbiausioji dievybė – Žemyna, kuri, kaip žinoma, globojusi ne tik žemę, bet ir javus nuo jų sėjos iki derliaus dorojimo, leidžia sieti Rugių bobą su Žemyna. Lietuvių Rugių boba, latvių *Rudzu māte* – tai žemės ir javų deivės viena manifestacijų, aktuali tampanti per rugiapjūtę.

Krūminė

Javų globėja, jų kerojimo stimuliuotoja laikytina ir Krūminė. Kadangi jos funkcijos ir veiklos sfera tiesiogiai buvo susijusios su javais, kaip ir Žemynos, keltina prielaida, kad Krūminė – dar vienas Žemynos vardų.

Motiejus Strijkovskis lietuvių ir žemaičių dievų sąrašė pirmasis užregistravo ap-tariamą dievavardį:

Kruminie Pradziu Warpu, który wszelkie zboże dawa, temu na ofiarę bili kury grzebie-nia niskiego a gęstego, i siekali ich mięso w drobne sztuczki, aby żyto gęste, kłosiste, a nie wysokie zrodzilo.

Krūminė (*Kruminie Pradziu Warpu*), kuri visus javus duoda, jai aukoms užmušdavo viš-tas su žema krūmine skiautere ir jų mėsą kapodavo į smulkius gabaliukus, kad rugiai augtų tankūs, varpingi, neišeitų į šiaudus (BRMŠ 2 512, 546).

Šiame tekste nurodytoji Krūminės funkcija („visus javus duoda“) leistų teigti, kad nuo jos priklausęs javų derlius. Atnašavimas šiai dievybei vištų asocijuojasi su panašia auka Žemynai. Jai taip pat aukotos vištos (BRMŠ 3 200, 292–293). Krūmi-nei skirtų paukščių mėsa būdavo sukapojama į smulkius gabaliukus, kad tai neva teigiamai veiktų rugių tankumą ir varpingumą. Tad rugių tankumas, jų išsikerojimas,

o be abejo, ir varpingumas buvo laikomi jų gerovės, puikios vegetacijos požymiu, kuri, matyt, lemdavusi Krūminė. Prie vardo *Kruminie* pridėtas paaiškinimas *Pradziu Warpu* galėtų reikšti, kad tai – varpų pradžios, tai yra besiformuojančio javo vaisius, dievaitė arba – pirmųjų pjaunamų, jau subrendusių varpų dievybė.

Teodoras Narbutas Krūminę (*Krumine*) pristatė kaip „javų deivę, žemdirbystės globėją bei išradėją“. Remiantis tokiu istoriko konstatavimu, išeitų, kad tai Žemynos, laikytinos lietuvių žemdirbystės patrone, ekvivalentas. Minėtąją Krūminės koncepciją T. Narbutas paremia ir atpasakotu siužetu (užrašytu Raseinių apskrities Pašvenčio apylinkėse) apie šią deivę ir pagrobtą bei nugabentą į požemį jos dukterį, labai primenančiu graikų mitą apie Demetrą ir Persefonę (Narbutas 1992: 96–97). Tiesa, šio pasakojimo autentiškumas kelia abejonių, nors detaliau jis kol kas ir nebuvo nagrinėtas.

Be viso to, T. Narbutas pateikia tokį Krūminės vardo, kadaise užfiksuoto M. Strijkovskio, dėmens *Pradziu Warpu* paaiškinimą, jį dar ir papildydamas: „*Pradziu Warpu*, arba *Brandziu Warpu*.“ Apytikriai tai reikštų: „ašakoti javai, Krūminės varpos“ (ten pat: 95–96). Ašakoti javai – su ašakomis (*ašaka* ‘grūdo lukštas, kevalas’). Krūminė varpa – su keliais iš vieno grūdo išaugusiais stiebais su varpomis. Deivė Krūminė, matyt, turėjo laiduoti krūmines varpas, tai yra javų kerojimąsi, krūmijimąsi, o kartu – ir brandžias varpas, vadinasi, gerą javų derlių.

W. Mannhardtas dievavardį *Kruminie Pradziu Warpu* aiškina taip: „varpų pradžios dievaitė“⁶ <...>. „*Krumine* mot. g., vedinys iš *krūminis*, t. y. „su *krumu* susijusi“ (priesaga *-ini-s*, *-inė*). *Krūmas*, lat. *krūms* – sakoma ir apie javų stiebus. Todėl *krūminė* reiškia dar „javų mergelę“ (LM 1 279–280).

Kruminie Pradziu Warpu W. Mannhardtas traktuoja kaip varpų pradžios dievaitę, o Józefas Ignacy Kraszewskis, laikydamas Krūminę javus globojančia dievybe, ją sieja su rugiapjūtės pabaigtuvėmis, nes įvardija ją – *Ožyna*: „*Kruminė* (*Ožyna*), globojusi javus; ji pirmoji juos į šį kraštą atnešusi.“ Tačiau padavimą apie Krūminę, paskelbtą T. Narbuto, jis vertina kritiškai, esą jis „yra perdirbtas iš Cereros istorijos“ (LM 1 208–209).

H. Useneris pasakoja apie „Krūmų bobutę“, siedamas ją su pirmomis nukirstomis javų varpomis, kurios, kaip žinoma, būdavo pjaunamos atliekant tam tikras religines apeigas, taigi neatmestinas jų ryšys su dieviškuoju adresatu. H. Usenerio teigiama: „iš pirmųjų nupjautų javų varpų būdavo daroma „Krūmų bobutė“, iš paskutiniųjų, atrodo, *Kurche*: abi jas liaudis vaizdavo kaip derlumo dievybes ir jas garbino, lygiai kaip mergaičių skintomis Joninių išvakarėse gėlėmis apipintą kartį (*Kupole*), iš kurios demono tikimasi gausaus šieno“ (LM 1 427).

Aleksanderis Brückneris Motiejaus Strijkovskio paminėtąją Krūminę sieja su prūsų Kurku ir latvių „laukų ir javų“ dievu Ceruokliu: „verta priminti, kad latvių ir lietuvių pavadinimai yra susiję kita, perkeltine prasme (*ceroklis* – krūminis dantis, krumi-

⁶ Tiesa, W. Mannhardtas, pateikęs šitokią dievaitės interpretaciją, šiek tiek suabejoja: „o gal *brandziu varpu* ar „grūdų brendimo“?, iš daiktavardžio *branda* mot. g., o šis išvestinis iš *brendimas*“ (LM 1 279–280).

nas – taip pat“ (LM 1 478). A. Brücknerio pastebėjimai išties įžvalgūs ir motyvuoti. Pasak Kazimiero Būgos, prūsų dievas Kurkas (užfiksuotos BRMŠ formos: *Curche*, *Curcho*, *Gurcho* ir kt.) kildintinas iš slavų *кърчь*, rusų *корч*, lenkų *karcz* ‘krūmas, kelmas’ (Būga 1959: 2 79). Latvių Ceruoklio (*Cerrokļis*, *Cerekļing*) vardas kildinamas iš latvių *cerot* ‘keroti, krūmytis’ (MHM 2 618), plg. taip pat *cers* ‘krūmas, keras’. Italikų ir romėnų deivės Cereros (*Ceres*), javų derlingumo dievybės, vardas sietinas su *creare* ‘kurti’, *crescere* ‘augti’ (Wissowa 1899: col. 1970; Grimal 1981: 99).

Krūminė – tai lietuviškoji Cerera, skatinusi javų kerojimą, krūmijimąsi. Vardas išvestas, kaip minėta, iš žodžio *krūmas*. LKŽe taip aiškinama *krūmo* reikšmė: „žolinis augalas, kurio stiebai pluoštais tiesiog eina iš šaknų, keras.“ Krūmas ir nurodomoji jo reikšmė – *keras* žymi iš esmės tą pačią realiją. Tad *krūmas* ir *keras* – sinonimai. Dėl to neturėtų kelti nuostabos ir tai, kad abiejų žodžių šaknys vartojamos išvedant vaisingumo dievybių vardus, siekiant jais išreikšti kerojimo, krūmijimosi fenomeną kaip numinozinės prigimties jėgą. Javai krūminasi, arba keroja, kai iš vieno grūdo išauga keletas stiebų su varpomis: „Kai vienas grūdas daug daigų paleidžia, tai sako – rugiai krūminas“ (LKŽe: krūminti); „Iš požeminio stiebo pagrindinės atžalos pradeda augti šoninės atžalos – tada sakome, kad augalas krūmijasi“ (LKŽe: krūmyti).

Kaip žinoma, javai pradeda krūmytis (iš užsimezgsio krūmijimosi mazgo ima augti stiebai) dar gerokai prieš jiems plaukiant, tai yra prieš varpų formavimąsi (žr. LKŽe: krūmijimas). Javų krūmijimasis – jų derlingumo viena iš sąlygų („Pakankamas [kviečių] sukrūmijimas rudenį yra didelio derliaus pagrindas“ (LKŽe: krūmijimas); „Jei dirva netinkama, augalas mažai krūmina“; „Blogoj žemėj rugiai nesikrūmina“ (LKŽe: krūminti); „Žiemkenčių pasėliai pradėjo smarkiai vystytis, išsikrūmijo“; „Sauson dirvon pasėti žieminiai kviečiai blogai sudygsta, silpnai auga, nespėja sukrūmyti“ (LKŽe: krūmyti); „Miežiai krūmojas, ne po vieną auga“; „Manėm, kad mūs kviečiai bus reti, bet dar jau puikiai išsikrūmoję“ (LKŽe: krūmoti); „Rudenį nesukrūmavę žiemkenčiai krūmuojasi pavasarį“ (LKŽe: krūmuoti).

Kuo tankesnis rugių krūmas, tuo daugiau išauga varpų su grūdais. Rugių *krūmas* apdainuojamas lietuvių dainose:

Kur mano tėvelis gėrė,
Ten rugių krūmelis žėlė,
Uliok, bitele, uliok,
Uliok, pilkoji, uliok!

Kur mano močiutė gėrė,
Ten linų krūmelis žėlė,
Uliok, bitele, uliok,
Uliok, pilkoji, uliok!

Kur mano broliukas gėrė,
Ten kviečių krūmelis žėlė,
Uliok, bitele, uliok,
Uliok, pilkoji, uliok! <...>

LTt 162; vaišių dainų 262 tipas

Žemdirbio tikėta, kad rugių krūmijimąsi, jų derlingumą skatina apeiginis alaus gėrimas javų lauke (plg. su vaišių dainų 263 tipu „Kas alutį geria geria“).

Kadangi javai krūmijasi dar prieš susidarant varpoms, tai dėl to ir deivė galėjo būti vadinama *Kruminie Pradziu Warpu*. Vegetacijos procese krūmijimasis ir varpų atsiradimas itin reikšmingi ir todėl šie reiškiniai galėjo būti mitologizuojami.

Tai, kad tiek Krūminė, tiek Žemyna buvo siejamos su *krūmo*, apibūdinant javus, sąvoka, patvirtintų ir J. Brodovskio žodyne pateikiama maldelė Žemynai:

Tirštas krūms, dirma [?] rasa! Brandžią varpą, Žemynėle žiedkėle! Išlaikyk sveikatoje ir gėrybėje! (SLT 491).

Čia pavartota sąvoka *krūms* ir prie jos prišlietas epitetas *tirštas* reikštų javo, apie kurį kalbama maldelėje, suvešėjimą, išsikerojimą. Tad su brandžia varpa ir su javų krūmu, reiškiančiu jo nepaprastą derlumą, siejamos abi: ir Krūminė, ir Žemyna.

Išvados

Dievavardis *Žemyna*, kurio ankstyviausi užrašymai BRM šaltiniuose siekia XVI a. antrąją pusę, senuosiuose mitografų liudijimuose apie lietuvių ir senovės prūsų palikuonių mitologiją pristatomas ne itin ryškiai varijuojančiomis formomis: *Zemina*, *Zemyna*, *Zemyne*, *Zemyne*, *Žiėmina*, *Zemynylena*. Dažnos rašytiniuose šaltiniuose ir žodinėje tradicijoje mažiškosios teonimo lytys: *Zemynele*, *Zeminelen*, *Žemynėlė*. Užfiksuota ir daugiskaitinė dievavardžio forma – *žeminas*. Dievavardis *Žemyna* aptinkamas ir XIX–XX a. užrašytoje tautosakoje bei šnekamosios kalbos pavyzdžiuose. Vienoje vėlyvo šaltinio maldelėje (užrašytoje 1956 m.), kurios autentiškumu šiek tiek abejojama, pavartota lytis *Žeminykė* (rekonstruotina į *Žemininkė*).

XVII amžiaus BRM šaltiniuose randami dar ir tokie deivę įvardijantys teonimai: *Zemele*, *Zamolukse*. Kiti deivės vardai: *Žemės Patti*, *Žėmpati*, *Jawinne*, *Jawu Deive*. Keliama prielaida, kad ir *Rugių boba* bei *Krūminė Pradzių Varpu* (*Kruminie Pradziu Warpu*) – taip pat galimi Žemynos vardo pakaitalai, atskleidžiantys jos ryšį su javais, tam tikromis jų vegetacijos, vaisiaus brandos fazėmis.

Deivę pavadinantys dievavardžiai išvesti iš bendrinių žodžių, žyminčių jos valdymo, funkcionavimo sferas ar sąsajas su vaisingumą reiškiančiais fenomenais, turima omenyje – *žemė*, *javas*, *rugys*, *krūmas*. *Rugių boba* – tai iš rugių pėdo ar gubos padaryto stabo, vaizduojančio dievišką javų esybę, kitose tautose atliepančią vadinamąją Rugių motiną, pavadinimas. Vardu *Žemės pati* pabrėžiamas deivės, kaip žemės sferos šeimininkės, patronės, o tikriausiai ir kaip dieviškosios sutuoktinės, vaidmuo.

ŠALTINIAI

- BIŽ – Jonas Balys. Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai, kn.: *Lietuvių tautosakos lobynas*, X, Silver Spring, MD, 1986.
- BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sudarė Norbertas Vėlius, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, Vilnius, 1996, t. 2: *XVI amžius*, Vilnius, 2001, t. 3: *XVII amžius*, Vilnius, 2003, t. 4: *XVIII amžius*, Vilnius, 2005.
- Hes. Teog. – Hesiodas. *Teogonija*, iš senosios graikų k. vertė, paaiškinimus parašė bei vardų rodyklę sudarė Audronė Kudulytė-Kairienė, baigiamąjį straipsnį parašė Naglis Kardelis, Vilnius, 2002.
- JLD – *Lietuviškos dainos*, t. 1–3, užrašė Antanas Juška, Vilnius, 1954.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I–XIX, Vilnius, 1956–1999, t. XX, Kaunas, 2002.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*: Elektroninis variantas, [t. I–XX, 1941–2002], prieiga per internetą: <www.lkz.lt>, cituojant nurodomas antraštinis žodis.
- LM – *Lietuvių mitologija*, t. 1, parengė Norbertas Vėlius, Vilnius, 1995, t. 3, sudarė Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius, Vilnius, 2004.
- LTT – *Latviešu tautas ticējumi*, sēj. 3, sakrājis un sakārtojjs prof. P. Šmits, Rīgā, 1940.
- LTt – *Lietuvių tautosaka*, t. 2: *Dainos. Raudos*, medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius, Vilnius, 1964.
- LUŠ – *Lietuvių užkalbėjimų šaltiniai*: Elektroninis sąvadas, parengė Daiva Vaitkevičienė, CD-ROM, Vilnius, 2005.
- MT – *Mūsų tautosaka*, t. 8, Kaunas, 1934.
- P – Pretorijus Matas. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, t. 2, sudarė Ingė Lukšaitė, Vilnius, 2004, t. 3, Vilnius, 2006.
- Paus. – *Pausanias's Description of Greece*, vol. II, translated with a commentary by J. G. Frazer, New York, 1965.
- SLT – *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII amžiuje*, paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius, 1956.
- БМ – *Беларуская міфалогія*: Энциклапедычны слоўн, С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч і інш, Мінск, 2004.
- МММ – *Мифы народов мира*, т. 1–2, гл. ред. С. А. Токарев, Москва, 1980, 1982.
- СД – *Славянские древности*: Этнолингвистический словарь, т. I–III, под ред. Н. И. Толстого, Москва, 1995–2004.

LITERATŪRA

- Būga Kazimieras 1959. *Rinkiniai raštai*, t. 1–2, Vilnius.
- Greimas Algirdas Julius 1990. *Tautos atminties beiėškant: Apie dievus ir žmones*, Vilnius–Chicago.
- Grimal Pierre 1981. *Dictionario de mitologia griega y romana*, Barcelona.
- Karmonas Antanas 2000. *Istorijos mįslės: (Šiaurės Rytų Lietuva)*: [Kraštotyrynė apybraiža], Utena.
- Kurschat Friedrich 1874. *Deutsch-litauisches Wörterbuch*, 2 Teil, Halle.
- Mannhardt Wilhelm 1865. *Roggenwolf und Roggenhund: Beitrag zur germanischen Sittenkunde*, Danzig.
- Mannhardt Wilhelm 1875. *Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämme*, 1 Teil, Berlin.
- Mannhardt Wilhelm 1936. *Letto-Preussische Götterlehre*, Riga.
- Mažiulis Vytautas 1979. *Pasaulio tautų kalbos*, Vilnius.
- Mažiulis Vytautas 1981. *Prūsų kalbos paminklai*, t. 2, Vilnius.
- Narbutas Teodoras 1992. *Lietuvių tautos istorija*, t. 1, Vilnius.
- Nilsson Martin P. 1941. *Geschichte der griechischen Religion*, Bd. 1, München.
- Nilsson Martin P. 1995. *Griechische Feste von religiöser Bedeutung mit Ausschluss der attischen*, Stuttgart und Leipzig.
- Toporov Vladimir 2000. *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*, sudarė Nikolai Mikhailov, Vilnius.
- Wissowa Georg 1899. Ceres, in: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, VI Halbband, unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen, herausgegeben von Georg Wissowa, neue Bearbeitung, Stuttgart, col. 1970–1979.
- Фасмер Макс 1967. *Этимологический словарь русского языка*, т. 2, Москва.
- Фрээр Джеймс Джордж 2006. *Золотая ветвь*, Москва.

THE LITHUANIAN NAMES OF THE GODDESS OF EARTH

NIJOLĖ LAURINKIENĖ

Summary

The subject of analysis in this article comprises names of the Lithuanian goddess of Earth (most commonly denoted by the name *Žemyna*), as recorded in folklore and historical sources, along with interpreting etymology and meaning of those names against the background of mythopoetic mentality and attempting to understand and reveal the logic inherent in composition of these names.

The theonym *Žemyna*, the earliest recordings of which in the sources of Baltic religion and mythology reach back to the second half of the 16th century, is represented in the writings of mythographers describing the ancient Lithuanian and Prussian mythology in certain slightly varying forms, like *Zemina Zemyna*, *Zemyne*, *Žemjyne*, *Žiémina*, *Zemynylena*. The diminutive forms of this theonym are also rather frequent both in written sources and in oral tradition: e.g. *Zemynele*, *Zeminelen*, *Žemynėlė*. The plural form of the theonym has also been recorded: *žeminas*. The name of the goddess *Žemyna* is found also in folklore and samples from the everyday speech recorded in the 19th–20th centuries. One rather late recording of a prayer of questionable authenticity (recorded in 1956) presents a form *Žeminykė* (which probably should be reconstructed as *Žemininkė*). While the historical sources of ancient Baltic religion and mythology from the 17th century present also denominations of the goddess such as *Zemele*, *Zamolukse*. Her other names include *Žemės Patti*, *Žėmpati*, *Jawinne*, *Jawu Deiwe*. It could therefore be assumed that *Rugių boba* [‘the Rye Woman’] and *Krūminė Pradžių Varpų* (*Kruminie Pradziu Warpu* [‘the bushing out spikes’]) could also be regarded as possible substitutes for the name *Žemyna*, reflecting her connections with grain in certain phases of its vegetation and maturity.

The names for the goddess usually derive from appellatives denoting spheres of her rule and functioning or her connections with various phenomena related to fertility. Among them, *žemė* ‘earth’, *javas* ‘crop’, *rugys* ‘rye’, *krūmas* ‘bush’ could be listed. *Rugių boba* means an image made from the rye sheaf or shook and displaying the godlike being of the crops which in some other nations corresponds to the so-called Rye Mother. The name *Žemės pati* emphasizes the role of the goddess as certain patron lady of the earth sphere, or perhaps the divine consort as well.

Gauta 2008-09-18